

Lyckseles historia

Bidrag från Redaktion
2006-08-04
Senast uppdaterad 2006-11-30

Liten historik över Lycksele kommun

Text och bild Västerbottens museum. Titta också på litteraturlistan efter denna text!!

Vid senaste istidens slutskede, för ungefär 9000 år sedan, var det en havsvik från Östersjön upp till Korpberget, mitt i nuvarande Lycksele. Det var varmt klimat och lövskogarna bredde ut sig, men här växte även tall.

Jägare och samlare

För 7000 år sedan och framåt bodde nomader här. Fornlämningar, rester av boplatser med bevarade brända benbitar, visar att de valde bra boställen på söderslutningar nära vatten, för sina "storfamiljer". De levde av fiske, jakt och insamling av rötter, bär och bark. Vintertid bodde man i visten nära åmynningar där vattnet sällan frös. Hyddorna hade nedsänkt botten för att ta vara på jordvärmen. Genom att leva tillsammans i stora grupper klarade man jakt av älg och ren med hjälp av fångstgropar.

Fast bondekulturen var väl etablerad längst kusten fortsatte man med nomadliv i dessa trakter. Här fanns det ännu gott om fisk och villebråd och nomaderna behärskade sin stenteknik för tillverkning av redskap och vapen.

Sydsamiska kulturen

Nomaderna i Ume lappmark kallades skogssamer eller gransamer. Lappmarken var indelad i stora skogsområden nedanför fjällkanten. Inom varje revir flyttade en same och hans storfamilj runt mellan olika visten. Tillgången på bete för renarna och fisket bestämde var det passade bäst att bo för tillfället.

Gustav Vasa, som regerade 1521-1560 skattlade marken och reviren blev lapps katteland. Varje område utgjorde den mark som en större familj behövde för sin fortlevnad. Deras vintervisten fanns i myrlandet medan andra visten låg nära bra fiskevatten. De använde både stationära och flyttbara kåtor och de små renhjordarna var halvtama, eftersom de mjölkades sommartid.

På 1500-talet tog sig kustbönder rätten att vistas i skogslandet veckovis och fiska. För detta betalade de skatt till staten – men lapparna fick ingen ersättning fast det var på deras katteland! Däremot betalade fjällsamen när han hade sina renar på skogssamens katteland och när skogssamen upplät mark till nybyggare hjälpte dessa till att betala lapps katten. Nybyggaren höll sig till sin torva och samens hade fortfarande de viktiga renbetena i skogen och på myren.

Utdrag ur Johan Geddas karta, år 1671 – Lyckseleområdet.

I början av 1700-talet, när de första nybyggarna började komma verkade samer och nybyggare ändå respektera varandras sätt att leva. Nybyggarna var mest intresserade av myrslåtter och det kolliderade inte med samernas intressen, fast nybyggarna ibland valde att sätta upp sina hus precis på renmjölkningvallarna, där gräset var extra frodigt.

Däremot försvårade svejdebränningen av större skogsområden samernas möjligheter till fortsatt rennäring.

För att få behålla sina skatteland tog en del samer upp nybyggen. Det blev svårt på grund av hårda regler för uppodling och därför blev renhållningen lidande.

I takt med att den tidiga skogsnäringen utvecklades längst älvarna på 1800-talet, minskades möjligheterna till det gamla nomadlivet runt fisketräskan och i renbetesskogen ytterligare.

Samhället Lycksele - Öhn i Lyckselet

På 1600-talet var inte riksgrensarna fastställda och staten hade dålig kontroll över lappmarken, både vad det gällde mark och ekonomi. Man visste att här fanns stora malmfyndigheter och staten ville försäkra sig om att den dansk-norska unionen inte kom åt området.

Dessutom skulle samerna, som räknades som hedningar kristnas, för en god kristen var även en god undersåte! Det var strax efter Gustav Vasas reformation till protestantismen och intresset för att missionera var stort. Genom att kristna samerna skulle Lappmarken knytas fastare till Sverige.

Sverige var ofta i krig och till detta behövdes pengar, som staten fick in genom skatter. Birkarlarna som var dåtidens handelsmän, hade statens uppgift att samla in skatt från lapparna. Men de skulle även betala en tiondel av den egna försäljningen till staten, vilket var mycket svårkontrollerat. Genom att upprätta tings- och marknadsplatser skulle man få kontroll över handeln och statens fogdar skulle hinna före birkarlarna. Dessutom skulle marken betecknas som svensk.

När kung Karl IX:s utsände, Daniel Hjort och samerna i Ume lappmark samlades till ting i Granö den 16 januari 1606, var därför den viktigaste frågan var den planerade lappkyrkan för Ume och Pite lappmarker skulle ligga. Fem kyrkplatser skulle inrättas i hela Lappland. Samerna förordade att en kyrka skulle placeras i Lycksele för att inte Ångermannalapparna skulle få så långt att färdas. Resultatet blev att man enades om att den gamla samlingsplatsen på Öhn skulle bli kyrk- och marknadsplats för södra lappmarken. Här skulle man hålla ting varje år och skatten skulle insamlas.

1600-talskyrkan, såsom Wollmar Söderholm tänkt den, ur ”Om tider som svunnit”

Samma vår började virke tas fram och juldagen 1607 använde man den nya kyrkan första gången.

Den 11 september 1607 kom kungens brev som bekräftar att Lycksele är inrättat med kyrka, några enkla handelsbodas, några kåtor och en liten tullbod. Nu fick birkarlarna hålla sina regelrätta marknader efter att kyrkan firat högtiderna och fogden tagit upp skatt och dömt på tinget. Det var 11 stycken birkarlar (handelsmän) och alla kom från Umeå. Samerna betalade skatt i skinn från vilt och torkad gädda. Varje vuxen man skulle betala 40 ekorrskinn (1 timber) och 10 älgskinn (1 deker). Senare kunde skatten betalas i renskinn eller pengar. På tinget medlades i arvstvister och markköp, samt dömdes i mål som stöld, tjuvjakt och dråp.

På Öhn var det enbart i prästgården, skollärarens hus och köksmästarens som familjerna bodde året om. Prästen tyckte att det skulle bli ensamt utan andra bofasta på Öhn och bodde därför kvar i Umeå de första 15 åren. Dessutom kunde han inte samiska. Lycksele församling drogs in under Umeå pastorat.

Först 1673 blev Lycksele åter egen församling med fast prästtjänst.

Under närmare första 100 år var det samer och birkarlar som hade kåtor och stugor på kyrkplatsen.

För renskötselns skull fanns troligen kåtor uppsatta på andra sidan älven, Ansia som förr hette Oxheden.

Kyrkstaden var uppdelad i tre områden och här fick man inte bo mellan kyrkohögtiderna. Där fanns lappstaden för samernas kåtor, finnstaden för nybyggarna och borgarstaden för handelsmännen. Ingen handel fick heller ske utanför marknadstorget. Stugorna var timrade och inte större än ett enhetligt grundmått, på i det närmaste 4x4 meter. Troligen var kåtorna timrade. Husgrunder visar att senare kom även större stugor att byggas. Troligtvis för att spara utrymme, när varje stuga skulle rymma flera familjer.

En av de stugor som ursprungligen stod på Öhn finns nu åter på Gamplatsen.

Lappmarksplakatet och kolonisationen

Staten var fram till mitten av 1600-talet mån om att få ut så mycket skatt som möjligt utan att konkurrera med samerna. Därför fick inga svenskar bosätta sig i lappmarken.

Genom lappmarksplakatet 1673, ville man dock få inlandet uppodlat och lovade därför att de som tog upp nybyggen här dels skulle slippa militärtjänst på livstid och dessutom 15 års skattefrihet.

Förste nybyggaren var Johan Filipsson Hilduinen som bosatte sig i Örträsk 1678. Hans anförvanter tog år 1700 upp Knaften och fortsatte med nya boställen allt eftersom. (se kolonisationen).

I ungefär samma takt kom nybyggarna till Vindelälvsdalen.

Trots förmånerna gick kolonisationen trögt och de första 50 åren var fortfarande samerna i majoritet vid kyrkhelgerna.

På 1740-talet bodde totalt 1000 personer i hela Ume lappmark.

Samhället Lycksele flyttar upp på Heden

Verksamheten på Öhn i Lycksele pågick till 1700-talets slut. Trångboddhet med bränder och översvämningar i samband den årliga vårfloden medförde att samhället flyttades. När prästgården brann ner 1758, byggdes en ny uppe på heden, där nuvarande Lycksele ligger. Skolan hade flyttats tidigare och när sockenstämman beslutade sig för att bygga en ny och större kyrka, byggdes även den på heden.

1801 avsattes nytt område för "Umeå stads borgerskap och sockenmännens kyrkstugor". För att komma nära kyrkan flyttas salubodar och kyrkstugor snabbt till Borgarbacken och Finnbacken. I en reseskildring från år 1832 beskrivs Öhn som öde, med enbart en likbod kvar.

Öhn blev betesmark i närmare 200 år och tack vare detta finns idag ett välbevarat fornlämningsområde med husgrunder kvar på Gammplatsen. 1920 byggdes en bogårdsmur kring kyrkogården och ett minnesmonument restes. Flera utgrävningar har gjorts och resulterat i material som gett värdefull information om den sydsamiska kulturens möte med nybyggarna och överheten.

Läs vidare: Söderholm 1973, Om tider som svunnit och Rydström 2006, Öhn - det äldsta Lycksele.

När prästgård och kyrka flyttade från Öhn flyttades även andra hus in till heden. Många av de små timmerstugorna flyttades till ”Hamn” dvs. nära älven, där arbetarbostäderna samlades. Vissa timmerhus har fungerat som bostäder till mitten av 1900-talet.

Ett minne av det samiska ursprunget som ännu finns kvar. Kvarteret i centrum intill torget, har fortfarande det lapska namnet ”Kaskorrom” – från sydsamiskans ”i mitten”.

Som exempel kan nämnas en enkelstuga som efter att en period stått i hamn, flyttades ytterligare en gång till älvstranden där nuvarande Brännbergsvägen kommer ner mot älven. När Oskar Sandström köpte hemmanet där, Elinedal 1924, fanns där förutom stugan även en sommarladugård och en lada. Familjens bostad låg ca. 100 meter därifrån, men varje sommar flyttade man ut till ”sommarstugan”.

När tätorten Lycksele växte flyttades den lilla stugan igen och blev under en period gårdshus på en annan tomt. I mitten av 1990-talet skänkte ättlingar till Oskar Sandström stugan till Lycksele Hembygdsförening. Den finns nu åter på Gammplatsen, ordningsställd till brudstuga, intill Margareta kyrkan.

I takt med skogsnäringens utveckling i inlandet växte tätorten kraftigt och efter att en period ha varit köping blev Lycksele stad 1946.

Det nya husen i centrum var stora och fina träbyggnader, inspirerade av byggnadskonsten i storstäderna och därför kom Lycksele att kallas ”Lapp-Stockholm”. Läs mer om utvecklingen i tätorten under ”Byggnader”.

Litteratur om Lycksele - ett urval

- • Almqvist, Karin Lycksele kommun

- • Andersson, Gustav Adolf Minns du? 1983

- • Axelsson, C. A. Jägmästare C. A. Axelssons anteckningar, (2003)

- • Befolkning och näringsliv i Lyckseleregionen under 1960-talet. 1970

- • Beredskapsminnen 1999

- • Bjuhr, Elisabeth Miljökonsekvensbeskrivning för det av Skellefteå Kraft AB planerade kraftvärmeverket i Lycksele. 1998

- • Boken om Byssträsk : studiecirkelarbeta 1983-86. 1986
- • Bomärken från lappmarken : ett samarbete ABF:s : Studiegrupp-Biblioteket;1992
- • Bringlöf, Harry Vargträsk by : 1761-1983 : historik över en by i : Västerbottens inland. 1983
- • Bruswitz, Gunnar Den nöjsamma nyttigheten : om natur och naturskådare i svunnen tid. 1982
- • Byggnadsordning, brandordning och särskilda ordningsföreskrifter för Lycksele kyrko- och marknadsplats i Västerbottens län : jemte till grund därför liggande kungl. bref samt myndigheters utslag och stadganden.1885
- • Bång, Johan Zackarias Några ord om Johan Zackarias Bång : några artiklar från tidningaroch tidskrifter
- • Bouppteckning efter Carl Petter Pehrsson. 1994
- • Dante : en bok om allt mellan himmel och jord. 1995
- • Dante : den andra boken om allt mellan himmel och jord. 1996
- • Dante : den tredje boken om allt mellan himmel och jord. 1997
- • Dante : den fjärde boken om allt mellan himmel och jord. 1999
- • Dante : den femte boken om allt mellan himmel och jord. 2000
- • Dante : den sjätte boken om allt mellan himmel och jord. 2001
- • Dante : den sjunde boken om allt mellan himmel och jord. 2002
- • Dante : den åttonde boken om allt mellan himmel och jord. 2004
- • Dante : den nionde boken om allt mellan himmel och jord. 2005
- • Dialektprov : Lycksele socken.1979
- • Edin, Leif Vinliden Filadelfia : en studie i orsakerna till dess tillkomst 1929. 1991
- • Egerbladh, Ossian Nybyggen och nybyggare i Lycksele socken.198?
- • Egerbladh, Ossian Uppgifter om Långsele by i Örträsk socken. 1961
- • Egerbladh, Ossian Ruskesele och Knafstens byar. 1963
- • Egerbladh, Ossian Ruskesele : Lycksele sockens äldsta by. 1963
- • Egerbladh, Ossian Knafsten : ([Finntorpet som blev storby). 1963
- • Egerbladh, Ossian Fyra gamla lyckselebyar : Björksele, Brattfors, Falträsk och Vägsele . 1963
- • Egerbladh, Ossian Örträsk :utgångspunkt för kolonisationen av Lycksele lappmark - västra och mellersrta delar. 1965
- • Egerbladh, Ossian Örträskfinnarnas ättlingar. 1966
- • Egerbladh, Ossian Kattisavan och Rusele 1730-1830. 1967
- • Egerbladh, Ossian Lyckselebyar från 1760-talet. 1968
- • Egerbladh, Ossian Bjurträsk och Söderby byar i Lycksele socken. 1977
- • Eriksson, Karin Det gamla Lycksele : en bildsvit. 1968
- • Forsberg, Ingela Utter i Lycksele : spillningsinventering 1994;
- • Vinterspårning. 1995

- • Forsgren, Jan Johan Zacharias Bång : i sägen och sanning. 1992
- • Fäboliden 1787-1987
- • Franzon, Erik Morgondagens småstad : 40 framtidsorter i Sverige.1995
- • Gamla skolsånger ; Livet i länet [Ljudupptagning] -Knaftens hobbyförening. 1995
- • Gam'ola : dialekt i Lycksele socken : från a-ö 2001
- • Hedlunda 200 år. 1992
- • Gustafsson, Hans Sandtorp. 2000
- • Gustafsson, Hans Öster om polcirkeln. 2005
- • Henning, Roger Att följa trenden : aktiva och passiva. kommuner. 1996
- • Holmberg, Waldemar Hellhole on earth: timmerskog och emigrantår :sanna upplevelser från1900 talets början. 2003 (finns även som DVD!)
- • Holmström, Eric Några ord till eftervärlden om prästerskapet, pastorer, samt skolmästare som varit tjänstgörande. 1834
- • Hornmyr : vår hemby. 1993
- • Hultmar, Lars-Göran Lämna din faders hus. 1990
- • Hävart eljest med åren : ett cirkelarbeta mellan åren 2001-2003. 2003
- • Hägglund, Christina Flodpärlmussla : i Lycksele kommun. 1996
- • Hägglund, Margit Minnen från barndomens Falträsk. 1982
- • Inventering av gamla industri-och arbetsplatser : Inom Lycksele kommun
- • Jonsson, Carl-Ola Dialektinspelning från Lycksele samt Knaften. 1961
- • Konstkultur i Norrland. 1980
- • Jonsson, Sune Sammankomst i elden. 1966
- • Kristineberg : en resa i tiden. 1993
- • Kruth, Märta Märta Kruth berättar om Lycksele : bygd i förvandling 1998
- • Lappmarksutställningen 6 juli - 4 augusti 1935 : Lappmarken visar. 1949
- • Larsson, Lars-Erik Oglömt : minnen som hunnit ifatt.1994
- • Larsson, Lars-Erik Otroligt. 1997
- • Lindgren, Gunnar Anteckningar om Hedlunda by jämte redogörelse för anslutna släktgrenar från angränsande socknar. 1975
- • Lindgren, Gunnar Lycksele : Gammplatsen, Karlbergsgården,Ruselegården,Kateketskolan, Kägelbanan. 1985
- • Lindgren, Gunnar Lycksele kyrkby 2. 2002
- • Lindgren, Gunnar Lycksele kyrkby 1 : pärm 1. 2002
- • Lindgren, Gunnar Lycksele kyrkby 1 : pärm 2. 2002
- • Lindgren, Thea Minns du? 1985
- • Lindholm, Valdemar Från det gamla Lappland. 1904

- Lundholm, Kent All världens lycka. 2003
- Lundström, Carl-Erik Emigrationen från Lycksele till Amerika 1887-1930. 1965
- Lundström, Ernst Hvem var den egentlige opphofsmanden til den berömda Skytteanska skolan i Lycksele. 1914
- Lundström, Gunnar Kristineberg från glesbygd till modernt gruvsamhälle. (1914). 197?
- Lycksele : från marknadsplats till modern tätort. 1993
- Lycksele Kommun Kulturminnesvårdsprogram : antaget av Kommunfullmäktige den 30 mars 1987. 1987
- Lycksele Kommun Fiskeplan. 1987
- Lycksele : sjukvård: [föredrag av d:r Ernst Eriksson 1966], apotek (Sahlman) /
- Lycksele stad och lappmark : en minnesbok tillkommen i anledning av att Lappland den 1 januari fick sin första stad. 1947
- Lycksele 50 år : 1946 - 1996. 1996
- Lycksele 50 år : 1996 : bilder från jubileumsåret. 1996
- Lyksälä 400 år : 2007
- Löfgren, Maria Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Lycksele stad : revidering komplettering 1998/1999:
- Minns du? 1 : Handel, bank och post. 1983-1985
- Minns du? 2 : Sjukvård. 1983
- Minns du? 3 : Grundskolan. 1983
- Minns du? 4 : Skogen. 1983
- Minns du? 5 : Hantverk. 1983
- Minns du? 6 : Lantbruk 1 : norra kommunen. 1985-1987
- Minns du? 7 : Lantbruk 2 : södra kommunen. 1985-1987
- Nilsson, Gunnar Lärare i Lycksele 1946-1982. 2002
- Nyström, David Bönhus och kapell : liten historik om Lycksele : Kommuns frikyrkor. 1974
- Något om byn Lycksabergs historia : studiecirkelarbete 1977. 1977
- Ohlsson, Hilding Biltrafikens genombrott i lappmarken. 1985
- Ohlsson, Hilding Hilding Ohlsson berättar [Ljudupptagning]. 19?
- Olsson, Olle Lycksele köping : en kulturgeografisk studie. 1943
- Om Gammplatsen. 2002
- Samuelsson, Lars Väckelsens vägar : : pingströrelsens framväxt i : Lycksele och Arvidsjaurs socknar fram till ca. 1940. 1983
- Sista Lillmarknaden i Lycksele 6 -8 mars 1941 : [Videoupptagning] : en film / av Bertil Ekoltz 2004.
- Skarin, Gustav Kroksjö by i Lycksele socken 200 år. 1981
- Stadsvandringar i Lycksele. 1999

- Svenska gods och gårdar : Västerbottens lappmark : Lycksele Tingslag. 1943
- Söderholm, Wolmar I Lycksele kyrkby : några noteringar.1968
- Söderholm, Wolmar Om tider som svunnit : historiska glimtar från Lappmarken och Lycksele: en bok tillkommen med anledning av Lyckseles 300-årsjubileum 1973. 1973
- Söderholm, Wolmar Gamplatsen : hembygds- och fornminnesområdet i : Lycksele :liten historik och vägvisare. 1973
- Söderholm, Wolmar Lycksele hembygds-gille 30 år : kort historisk : Återblick 1978. 1978
- Söderlund, Karin Konst och konsthantverk i Lycksele kyrka : ett urval. 1984 . 1992
- Tall & Gran som blev Västerbottens skogsägare : cirkelarbeta 1988-91. 1991
- Tjernberg Carlsson, Signe Minnen och bilder från Bjurträsk. 1990
- Tomasson, Torkel Några sägner, seder och bruk : upptecknade efter lapparna i Åsele och Lycksele lappmark samt Herjedalen 1988
- Umeå, Skellefteå, Lycksele : med omgivningar. 1948
- Uppenberg, Thomas De valde friheten. 2005
- Ur Lycksele församlings sockenstämmoprotokoll : Beteckning Kk:1 1787 - 1832. 1995
- Ur Lycksele församlings arkiv : födelse- och dopbok ; lysnings- och vigselbok : död- och begravningsbok. 1995
- Utanför din dörr (Videoupptagning). 2002
- Utredning angående sammanläggning av Lycksele stad och landskommun. 1963
- Vi minns : Berättelser på mål. 1999
- Vår by heter Knaften : : historier och berättelser från en av Lyckseles äldsta byar. 1984
- Västerbottens bygd och folk : en skildring i ord och bild av Västerbottens bebyggelse : Lycksele. 1952
- Västerbottens län i porträtt och bild. 1927. 1929
- Ångström, Rune Hedlunda - idrottsbragdernas bygd. 1992
- Östergren, Marianne Symbolbilder -en predikstol berättar : Lycksele kyrka. 1991

Källa: Västerbottens museum